

Нажимидинов У.Б., Ормошова Г. М.

**ОРТО МЕКТЕПТЕРДЕ КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА АДАБИЯТЫН ОКУТУУДА
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТҮ КАЛЫПТАНДЫРУУ**

Нажимидинов У.Б., Ормошова Г. М.

**ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБУЧЕНИЕ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ
И ЛИТЕРАТУРЕ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ**

U.B. Najimidinov, G.M. Ormoshova

**FORMATION OF COMPETENCE IN TEACHING THE KYRGYZ LANGUAGE AND
LITERATURE IN HIGH SCHOOL**

УДК: 81:371.2(373.52)

Бул макалада компетенттүүлүк түшүнүгү жана аны калыптандыруу максаттары, түрлөрү менен биргеликте бир нече мисалдар берилди.

Негизги сөздөр: компетенттүүлүк, компетенция, көндүм, стандарт, билим берүү, сабак.

В этой статье пронализировано понятие компетентности и его формирование, цель, виды с примерами.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, навык, стандарт, образование, урок.

In this article is shown the formation of the concept of competence and its objectives, together with a few examples of the types.

Key words: competence, competence, skill, standard, education, lesson.

Жалпы билим берүүчү орто мектептерде жана гимназияларда кыргыз тилин жана кыргыз адабиятын окутууда инсандын көп түрдүү, бат өзгөрүп жаткан дүйнөдө жекече жана коомдук зарылчылыкты камсыз кылуучу жарандык жана кесиптик ишмердүүлүгүнө даярдыгы катары Кыргыз Республикасынын мектептик билим берүүсүнүн максат-милдеттери дүйнөлүк билим берүү системаларынын өнүгүү тенденцияларын эске алуу менен инсандын, азыркы коомдун муктаждыктарына жараша аныкталган, эң башкысы окуучуларда өз алдынчалык, демилгелүүлүк жана өзүн-өзү уюштура билүүчүлүк, өзүнүн жасаган иштери, жашоосу үчүн жоопкерчиликти түзүүгө шарт түзүлүүдө.

Мугалимдердин компетенттүүлүгүн калыптандыруу максатында мугалимдердин ишмердүүлүгүн уюштуруу, изилдөөгө, долбоор жазууга тартуу, максат коюу жана ага жетүү тажрыйбасына ээ болуучу кырдаал түзүүгө, топтук иштерде натыйжалуу иштөөгө шарт түзүү максатка ылайык.

Кыргыз тилин жана кыргыз адабиятын орто мектептердин жана гимназиялардын 1-11-класстарында окутууда Кыргыз Республикасындагы билим берүүгө жана кыргыз тили, кыргыз адабиятына байланышкан бардык документтердин жол-жоболору эске алынуусу керек. Учурда кыргыз тилин окутуу кеп ишмердүүлүгүнө, коммуникациялык-кепик-практикалык максатка багытталгандыгы менен айырмаланат.

Коммуникативдик-кепик багытта окутуунун негизги максаты – бул коомдогу тез өзгөрүүлөргө, социалдык турмуштагы жаңыланууларга ылайыкта-

шуу, бүгүнкү глобалдаштыруунун шарттарында тилди, адабиятты окутуу-үйрөтүүдө дүйнөлүк билим берүү деңгээлинен артта калбоо, азыркы муундун коомдук социалдык муктаждыктарын өз убагында толугу менен камсыздандыруу, окуучунун активдүү кеп ишмердүүлүгүн камсыз кылуу, окуучунун коомдук турмуштун түрдүү тармактарына чыгармачылык менен мамиле кылып, аларга активдүү катышуусу үчүн зарыл болгон тилдик өбөлгөлөрдү практикалык жактан өздөштүрүүсүнө жетишүү. Демек, баланын коммуникативдик-кепик жөндөмүн, көндүмдөрүн жана кеп маданиятын керектүү деңгээлге жеткирүү аркылуу риторикалык ыкмаларга, чечендик кепке көнүктүрүү менен кандай гана шарт-кырдаал болбосун, кызыл тилдин бай каражаттарын кеңири, эркин пайдалана алгандай деңгээлге жеткирүү болуп саналат.

Кыргыз тили жана адабиятын заманбап окутуу-үйрөтүүнүн негизги милдеттеринин бири – кыргыз тили жана кыргыз адабияты предметтерин окутуу ишин мазмундук жактан жаңылоо менен бүгүнкү күндүн талабына ылайык инновациялык методдорду практикалоо, улуттук жана дүйнөлүк баалуулуктарга таянуу менен жогорку деңгээлге жеткирүү. Бул жерде тил, адабиятты окутууга окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө жараша тиешелүү окуу-нормативдик документтер, окуу куралдары, окуу-методикалык колдонмолор аркылуу өз эне тилинин тил каражаттарын колдонуу менен баарлашууну, мектепшүүнү, кеп ишмердүүлүгүн, рухий-эстетикалык, рухий-адептик көрөңгөлөрүн жогорку даражага жеткире алуу милдети турат. Окуучулар сабакка катышып гана тим болбостон, кийинки турмушунда зарыл практикалык көндүмдөргө мектеп партасынан эле ээ болуу зарылдыгы туулуп жатат.

Компетенция – адамдын бир нерсени жасай алууга зарыл болгон билимге, тажрыйбага ээ болуу ишмердүүлүгүн билдирет.

Компетенттүүлүк – латын тилинен алынып, «шайкеш, туура келүү» дегенди туюндурат. Кандайдыр бир чечимди кабыл алууда белгилүү бир аракетти, ишмердүүлүктү жүргүзүүдө билим, билгичтик жана көндүмдөргө ээ болуунун деңгээлин, сапатын, мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтөт. Демек, тилди окуп-үйрөнүүдө бир компетенттүүлүккө ээ болуу – бул сүйлөшүүнүн, баарлашуунун максатына, жагдай-шартына, кырдаалга жараша окуучулардын кеп

ишмердүүлүгүн жүргүзө алуу, сүйлөшө алуу деңгээлдерине ээ болушу деген түшүнүк.

Компетенттүүлүктүн эки түрү бар.

1) Негизги компетенттүүлүк - мында маалыматтык, социалдык-коммуникативдик, өзүн-өзү уюштуруучулук жана көйгөйдү чечүүчүлүк чеберчилиги эске алынып, анын өз алдынча түйүндүү үч түрү бар.

а) Маалыматтык компетенттүүлүк

б) Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк

в) Өз ишин уюштуруучулук жана маселелерди чече билүүчүлүк компетенттүүлүгү.

2) Предметтик компетенттүүлүк- мында ар бир предметти турмушта колдонуунун негизги принциптери чечмеленет. *Дал ушул бөлүгүндө биз алгачкы түшүнүктөрдөн баштап кыргыз тили жана адабияты предметтеринин сапатын жакшыртуучу иш аракеттерде мүмкүнчүлүгүбүздүн жогорку деңгээлин көрсөтө алабыз.*

Компетенттүүлүккө негизделген мамиле боюнча биринчи орунга окуучулар билим алган маалыматтын саны эмес, турмуштук иш -аракеттерде келип чыгуучу маселелерди чече билүүчүлүгү жана ишмердик ыкмаларын өздөштүрө билүүчүлүгү коюлат. Билгичтиктерди өнүктүрүү-бул окуучунун кызыгуу багытын аныктоочу, өз алдынча иш аракет жасоого жана көп кырдуу билгичтиктерди калыптандыруучу атайын ишмердиги.

Билим берүүнүн бардык чөйрөлөрүндө иш-аракеттер окуучунун негизги билгичтиктерин калыптандырууга багытталат. Мында билим берүүчү тарап билим, билгичтик, ык-машыгуу көндүмдөрүн компетенттүүлүккө жетишүү деңгээли окуучулардын курактык жана жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен окутуунун белгилүү бир баскычын калыптандыруу менен бардык деңгээлдеги компетенттүүлүккө ээ болушат.

Кыргыз тили жана адабияты сабактарын окутууда деле калыптанган негизги компетенттүүлүктүн үч деңгээлин бөлүүгө болот.

1) окуучулардын үлгү боюнча иштей билүү көндүмдөрү (тапшырылган иш аракеттерди аткара алуусу);

2) жөнөкөй ишти аткарууга ар башка кырдаалда иштин өздөштүрүлүшүн колдонуу жөндөмү;

3) курамы тагаал ишти аны өз алдынча конструкциялоо жана негиздөө элементтери менен ишке ашырууну билдирет.

Окутуунун жогорку баскычында, ар бир билим берүү тармагында же бир нече билим берүү тармагында окуучу кесиптик багытты тандоо мүмкүнчүлүгүн алат.

«Тил» билим берүү тармагы речтик ишмердүүлүктүн бардык түрлөрүнө ээ болуунун негизинде окуучунун речтик, тилдик, социалдык, маданий компетенттүүлүгүн (аудирлөө, шар окуу, түшүнүп айта алуу, жаза алуу, кат жазуу, текст түзүү, аңгеме түзүү, чакан чыгарма жаратуу) өнүктүрүүгө багытталган. Кыргыз тилин окутуунун натыйжаларына талаптар предметтик стандарт менен аныкталат.

Бардык билим берүүчү тармактар жана билим берүүнүн бардык баскычтары үчүн Мамлекеттик

стандарттын жана окуу планынын негизинде иштелип чыгуучу предметтик стандарттар аныкталат эмеспи, алардын структурасы төмөндөгүдөй болуусу каралат.

1) жалпы жоболор (документтин статусу, жалпы билим берүүчү уюмдар үчүн документтердин системасы, негизги түшүнүктөр жана терминдер);

2) предметтин концепциясы (окутуунун максаттары, милдеттери, предметтик компетенттүүлүк, негизги жана предметтик компетенттүүлүктүн байланышы. класстар боюнча окуу матриалдарынын бөлүнүшү, предметтер аралык байланыш).

3) Билим берүүнүн натыйжалары жана баалоо (баалоонун негизги стратегиялары).

4) билим берүү процессин уюштурууга талаптар. (ресурстук камсыздоо, окутуу чөйрөсүн түзүү.

Окуу жүгүнүн чеги алардын класстар боюнча физиологиялык жана психологиялык мүмкүнчүлүктөрүн, ошондой эле окуу материалдарынын талаптарын, ишмердиктин түрлөрүн эске алуу менен класстар боюнча ар кандай көлөмдө бекемделет.

Стандарттардын максатына жетишүү үчүн окуу процессин уюштуруу талаптары белгиленет. Окуучулардын жигердүү позициясын калыптандыруу боюнча ишмердиктин ар кандай формаларын пайдаланууну талап кылат. Окуучулардын жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүнү камтыган механизмдери болуп окутуу технологиялары саналат. Технологиялык мамиле окуучуну бир катар өз ара аракеттенүүгө, өз алдынча иштөөгө (топтор, жуптар менен) түртөт. Жоопкерчиликтерин жогорулатып, өз алдынча луулугун арттырып, мугалим максатка жетүү үчүн консультант катары ишти алып баруучу болуп калат.

Усулдук мамиледен технологиялык мамилеге өтүүдө окутуу максаттарын коюу да өзгөрөт. Окутуу максаттары окуучулардын негизги жана предметтик компетенттүүлүктүн белгилүү деңгээлине ээ болушу окутуу натыйжалары аркылуу баяндалат, аны мугалим жазбай тааный жана баа бере алат.

Компетенттик мамилеге негизделген стандарттарды өздөштүрүү үчүн окутуунун уюштуруу формалары өзгөрөт. Салттуу сабактар менен катар топтордо иштөөнүн, мээге чабуул жүргүзүүнүн, дебаттардын түрлөрүнүн, активдүү жана интерактивдүү технологиялары колдонулат.

Компетенттик билим берүүгө өтүүдө мугалимдин ролун жана функцияларын өзгөртүү, педагогикалык кадрларды даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу стандарттарын жана программаларын өзгөртүүнү талап кылат. Мындай жаңылануу жаңы муундун өсүп-өнүгүүсүнө, педагогикалык кесип ээлеринин чеберчилигинин, кадыр-баркынын жогорулашына негизги жардам боло алат деп ишенебиз. Анткени салттуу сабактын жүрүшү окутуучуга эле эмес, окуучуга да көндүм адат болгон сыяктуу.

Окуучулардын даярдык деңгээлине жана компетенттүүлүктөрүнө коюлуучу базалык талаптардын түзүмү дүйнөлүк тажрыйбада кеңири колдонулуп келген окуу көндүмдөрүнө коюлуучу талаптардын түзүмүнө негизделет.

Мисалы, адабият сабагынын түзүмүндөгү жаңы өзгөчөлүктү байкап көрөлү. Түзүм төмөнкүдөй жети бөлүмдөн турду:

1. Тыбыштык кабыл алуу
2. Окуй алуу
3. Сөз байлыгынын өсүшү
4. Окуу ылдамдыгы
5. Аң сезимдүү окуу
6. Угуп түшүнүү
7. Жазуу (дил баян, баяндама)

Окуу көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн киргизилген бул жаңылык окуучулардын ишмердигин кандайдыр бир деңгээлде жогорулата алат. Анткени буга чейинки көпчүлүк усулдук адабияттарда окуучулардын окуу көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн кеп ишмердиги төмөнкүдөй бөлүктөрдө каралып келген.

1. Угуу
2. Окуу
3. Айтуу
4. Жазуу

Бул ишмердик да эч кандай жокко чыгарылбастан эске алынып, жети бөлүмгө сиңип кетти дегенге толук негиз бар.

Бул сыяктуу бир нече салыштырууларды далил кылууга болот. Жаңылануу коомду өнүктүрүүгө зор салымын кошо алат эмеспи. Компетенттүүлүктү

калыптандыруунун максаттары дал ушундай өсүп-өнүгүү экендигин тастыктагыбыз келет. Окурмандык компетенттүүлүк материалды туура, так, түшүнүү менен аң сезимдүү окуй алууну максатка карата баалуулук негизде ой –пикирин айтуу жөндөмүн билдире алат деген ишенич бар.

Натыйжада педагог жаңы педагогикалык технологияларды колдонуу менен мектеп окуучуларын турмушка, өзгөрүүлөргө даярдап, теорияны практика менен салыштыруу жөндөмдөрүн калыптандырып чыгуучу компетенттүүлүккө ээ болушу зарыл. Билим берүү системасын реформалоо- жаңы максаттарды коюу ийгиликтүү, ар тараптуу болууга жардам бере турган негизги иш аракет. Бул ыкма окуучулар үчүн эле эмес, билим берүү стандарттары аркылуу билим берүүнүн маңызын өзгөртүүнүн максаты болуп саналат.

Адабияттар:

1. Билим берүү кызматкерлери үчүн билим берүү стандарттары – Бишкек (2016)
2. Башталгыч класстардагы окууга коюлуучу базалык талаптар. Бишкек (2014)
3. «Кыргыз тили» мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын алдындагы Окуу -маалымат борбору. Бишкек (2015)
4. Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Бишкек (2015)

Рецензент: к.ф.н. Тойчүев Т.К.